

Ivo Maroević

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za povijest umjetnosti

Gradogradnja i zaštita spomenika u 19. stoljeću na hrvatskoj strani Jadrana

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan 18. 5. 2000.

Sažetak

U tekstu je riječ o razdoblju u kojemu nakon duge mletačke i kratke francuske vlasti, našim obalnim područjem upravlja Austrija. U to doba gotovo se posvuda ruše gradske zidine, pa se gradovi otvaraju prema moru. Nastaju potezi reprezentativnih palača, a novouspostavljene rive nadmeću se sa srednjovjekovnim trgovima za urbani prioritet. Taj je proces dobro uočljiv u Poreču, Zadru ili Splitu, a nešto se drukčije iskazuje u Rovinju, Senju, Rabu, Pagu, Šibeniku ili pak Korčuli. Iznimka je Dubrovnik u kojemu nema rušenja gradskih zidina. Poseban je i slučaj Rijeke jer ondje osobito velikim ulaganjima nastaju palače koje s morske strane zatvaraju povijesnu jezgru razmjerno

skromne veličine. U Puli pak dodir povijesnoga grada s morem strogo je kontroliran i ograničen zbog prisutnosti velike ratne luke. Kad je riječ o zaštiti spomenika, u 18. i prvoj polovini 19. stoljeća ta se briga usmjerava samo na antičku baštinu. Promjenu te novu sustavnost i organiziranost donosi sredina stoljeća (1850) s utemeljenjem Centralne komisije za istraživanje i njegu spomenika u Beču. Postupno raste zanimanje i za srednjovjekovne spomenike, što će biti važno za stvaranje hrvatske nacionalne svijesti i moderne hrvatske nacije. U drugoj polovini stoljeća u zaštiti spomenika dominira koncepcija rekonstrukcije i ograničene obnove u duhu romantizma.

Uvod kao povijesni okvir

Devetnaesto je stoljeće unijelo nove pretpostavke u odnosu prema zatečenome u prostoru na hrvatskoj obali Jadrana. Mijenja se cjelokupna slika i usmjerenje gradogradnje. Temelji što ih je postavilo rano prosvjetiteljstvo i kasnije utemeljeno civilno društvo, popraćeni Napoleonovim osvajanjima početkom stoljeća, izmijenili su strukturu izgrađenih urbanih prostora na istočnoj obali Jadrana. Turska je opasnost bila minula. Granice su se između Venecije i Turske bile stabilizirale. Dubrovnik se svojevremeno bio ogradio od Venecije turskim koridorima. Padaju i Venecija i Dubrovnik. Austrija koja je bila na strani pobjednika nad Napoleonom preuzima cijelu istočnu obalu Jadrana i uspijeva polučiti njezinu gotovo potpunu uzdužnu protočnost. Austrija određuje razvitak Dalmacije, Primorja i Istre u 19. stoljeću na tradicijama koje su odražavale dugostoljetnu nazočnost Mlečana na ovom tlu.

Ovako sažeto postavljena, a samim tim i nedovoljno precizna, povijesna situacija okvir je za razumijevanje utjecaja devetnaestog stoljeća na gradogradnju, ali i na čuvanje kulturne baštine na istočnoj obali Jadrana koje počinje biti izrazito dinamično, što se više bližimo kraju stoljeća.

Gradogradnja

Temeljna oznaka gradogradnje jadranskih primorskih gradova u 19. stoljeću obilježena je sustavnim otvaranjem pre-

ma moru i uklanjanjem barijera (zidina i drugih obrambenih sustava) koje su gradovi od srednjega vijeka naovamo postavljali da bi zaštitili svoje luke, ali i da bi zaštitili grad od napada s mora. More je često bila gotovo jedina ozbiljna komunikacija među tim gradovima.

Velika rušenja gradskih zidina počinju početkom, a izrazito su snažna u drugoj polovini stoljeća. Očito je to u Splitu, Trogiru, Zadru ili pak Poreču. Umjesto zidina grade se reprezentativna lica gradova prema moru. Ponegdje se nove palače naslanjaju na perforirane gradske zidine (Poreč) zamjenjujući njihovu nepropusnost i odbojnost strukturom razigrane arhitekture historističkih stilskih obilježja. Na drugim se mjestima nova arhitektura gradi da bi uspostavila novi prostorni odnos prema moru izgradnjom visokih reprezentativnih, često slobodno stojećih palača (Zadar). U Trogiru se uspostavlja novi odnos između namjerno sačuvanih kula i dijelova zidina s gradskim vratima koja označavaju simbolički ulaz u grad i nove izgradnje. U Splitu pak Dioklecijanova palača dominira i nadalje, ali ne uspijeva svoj utjecaj prenijeti na susjednu srednjovjekovnu obrambenu strukturu. Čuva se srednjovjekovna kula na obali kao relikv prošlosti, da bi se u njezinu susjedstvu nastavila reprezentativna fronta koja nastavlja i dijelom nadvisuje prostorni volumen carske palače. Ruše se bedemi i zemljane utvrde i na njihovu se mjestu grade reprezentativni gradski prostori devetnaestog stoljeća (Prokurative, kazalište, bolnica, preparandija) ili se osmišljavaju zelenila i parkovi. To su u Splitu još započeli Francuzi, pa je i Marmontova ulica na spomen francuskog vojskovođe nastala u to vrijeme. Grad se širi prestrukturira-

Zadar, Nova obala, fotografija s početka 20. stoljeća
Zadar, New coast, photograph from the beginning of the 20th century

Šibenik, Glavni gradski trg, početak 20. stoljeća (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zbirka razglednica)

Šibenik, Main city square, photograph from the beginning of the 20th century

njem predgrađa i izgradnjom na slobodnim prostorima. Luka dobiva novu fizionomiju.

Od povijesnih će gradova Šibenik, Senj, Rab, Pag ili Rovinj isti proces proživljavati na drugačiji način, dok će Korčula slijediti uzor Dubrovnika, iako dijelom modificiran zbog vlastita zemljopisnog položaja. Šibenik će otvarati obalu i širiti se prema slobodnim prostorima izvan gradskih zidina. Senj će i dalje razvijati lučka skladišta uz potporu tvrđave Nehaj. Rab će se i Pag zadržavati unutar svojih zidina, uklanjajući ih do te mjere da ne remete moguće širenje urbane strukture. Rovinj će primjerice svoju urbanu strukturu u 19. stoljeću razvijati izvan gradskih zidina, s time da je žarište na spoju stare i nove strukture, na uskoj prevlaci poluotoka na kome je na brežuljku smještena ranija struktura. Komunikacije se radijalno spuštaju na tu urbanu sponu. Luka se sustavno širi u koncentričnim krugovima, a industrije duhana i ribljih konzervi dobivaju svoje mjesto na suprotnim pozicijama, na rubovima naselja. Korčula će sačuvati kule i dijelom zidine, luci će otvoriti novo lice koje se neće suprotstavljati povijesnoj urbanoj strukturi, a u pozadini će se širiti na prostori predgrađa.

Dubrovnik je iznimka. On ne dira svoje zidine, ali omekšava pristup iz gradske luke u grad. Za potrebe vlastitog razvitka grad će s vremenom razviti novu luku u nedalekom Gružu, s pripadajućom arhitekturom, koja će se usredotočiti na ispunjavanje pretežno istočne strane zaljeva, uključujući postojeće ljetnikovce u novu urbanu strukturu. Dubrovnik će svoju srednjovjekovnu staru jezgru tretirati na način na koji se je Split odnosio prema Dioklecijanovoj palači. Ona će biti i ostati temeljni element grada.

Rezimiramo li, gradovi se u 19. stoljeću potpuno otvaraju prema moru, ruše zidine ili bedeme koji su ih odvajali od mora, a dijelom ih ostavljaju prema kopnu, bez obzira je li riječ o srednjovjekovnim, renesansnim ili pak baroknim utvrđenjima.

U manjim se mjestima urbanog karaktera također naglašavaju obalne fronte koje postaju tvoritelji fizionomije takvih mjesta. Opasnosti koje prijete s mora sve manje su i manje, a trgovina i promet počinju bivati uz vinarstvo i ribarstvo temeljne gospodarske grane. Likovi se malih otočnih mjesta, koja nisu slijedila tradiciju izgradnje na uzvisinama podalje od mora (poput nekih mjesta, primjerice na Lastovu, Korčuli, Hvaru, Braču ili Krku), uobličuju tako da luka na obali s najvećim i najljepšim kućama stvara protutežu trgu sa crkvom koji je u pravilu uvijek uvučen u strukturu naselja. Uzmemo li tek kao primjer dva povijesna grada na otoku Hvaru, vidjet ćemo da Stari Grad (Faros) koji nastaje u duboku zaljevu s grčkom urbanom podstrukturuom u daljnjem razvoju ne slijedi grčki model. Grad će svoju srednjovjekovnu strukturu dobrim dijelom izdvojiti iz grčkog urbanog okvira i približiti je moru promičući organski umjesto geometrijskog modela ulične mreže. Potpuno će se približiti moru tek u 19. st., kad stvara »rivu«, niz reprezentativnih kuća i palača na obali, iskorišćujući srednjovjekovnu strukturu ulica da bi s rive došao do malog trga pred župnom crkvom, koji nema ulogu gradskog središta već prostora za okupljanje za vrijeme crkvenih svečanosti. Hektorovičev utvrđeni ljetnikovac Tvrđalj ostao je udaljen od mora nakon nasipavanja male uvale u kojoj je bio smješten, ali integriran u grad trgovom s palmama koji čini jedan od prodora unutar zbijene obalne fronte. Hvar, naprotiv, iako naglašava obalu izgradnjom novih reprezentativnih ili obnovom starijih kuća, objedinjuje funkcije obale i trga ostavljajući široki prodor od katedrale prema obali, s arsenalom-kazalištem na obali kao protutežom crkvenom simboličkom naglasku. Njegova turistička orijentacija već u 19. st. donijela mu je izgradnju reprezentativnog hotela na samoj obali unutar zatečene matrice.

Rijeka i Pula klasični su izuzeci. Rijeka stoga što je u 19. stoljeću kao »mađarski« izlaz na more iskazivala sve osobine novoga velikoga lučkoga grada u čiji su se razvitak ulagala nesrazmjerno velika novčana sredstva, usporedimo li je

Šibenik, pogled s mora, početak 20. stoljeća (Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zbirka razglednica)

Šibenik, view from the sea, beginning of the 20th century

Split, pogled na »režiju duhana«, crkvu Sv. Petra i Biskupiju, fotografija s početka 20. stoljeća

Split, view of the tobacco administration building, St Peter's church and Bishop's Palace, photograph from the beginning of the 20th century

s bilo kojim drugim gradom na hrvatskoj obali Jadrana. Reprezentativna srednjoeuropska arhitektura, pretežno peštanske oblikovne provenijencije, oblikovala je luku i grad završivši malu povijesnu jezgru u njezine skromne okvire a otvorivši veliki lučki grad prema moru s tipičnom urbanom fizionomijom kraja stoljeća. Pula, pak, koja dobiva ulogu velike ratne luke, mijenja izgled pa njezin dodir s morem postaje strogo kontroliran i ograničen, tako da se grad razvija introvertno, usmjeren prema svojoj antiknoj baštini, s fizionomijom koja tek u jednom, i to manjem dijelu korespondira s morem.

Ova trojakost urbanog razvitka i prestrukturiranja u 19. stoljeću ukazuje na različite reakcije pojedinih ranijih urbanih struktura. Priobalni gradovi s antiknom tradicijom (Split, Trogir, Zadar, Poreč) reagiraju na jedan način, srednjovjekovne strukture (Dubrovnik, Korčula, Šibenik, Rab, Rovinj) na drugi, dok nova urbanizacija unosi potpuno nove elemente u jadranski prostor, na jedan način kod velikih struktura (Rijeka, Pula), a na drugi način kod malih, pretežno otočnih gradića (Vela Luka, Makarska, Jelsa, Supetar, Veli Lošinj, Cres).

Zaštita spomenika

Zaštita spomenika kulture (uznemo li ovaj srednjoeuropski termin koji u njemačkom izvorniku glasi *Denkmalpflege* kao termin koji je u ovu regiju ušao u 19. stoljeću) teoretski se utemeljuje u 19. stoljeću, iako svoj moderni pristup zahvaljuje razvitku povijesti umjetnosti i arheologije kao posebnih znanstvenih disciplina nešto ranije. Temeljena na brizi za antiknu, pretežno arheološku baštinu, ona će se sve do polovine 19. stoljeća baviti pretežno ovim slojem kulturne baštine u prostoru nastojeći arheološkim istraživanjima i zaštitnim radovima otkriti i očuvati značajne antikne građevine.

ne. Razvijaju se nove metode prezentiranja nalaza, poput anastilozne i djelomične rekonstrukcije, sve u nastojanju da se nanovo potaknuti interes za klasične vrijednosti antike oživotvori i u prostoru.

Istočna obala Jadrana, bez obzira na turbulentne političke prilike (pad Venecije i Dubrovnika, nastanak Ilirskih provincija, a potom potpadanje pod austrijsku vlast), bogata antičkim spomenicima reagira na suvremena europska zbivanja. Veliki će engleski arhitekt R. Adam u to vrijeme posjetiti Split i potom u Engleskoj izdati knjigu o Dioklecijanovoj palači (1764) sa crtežima francuskog grafičara Ch. L. Clerisseau koji u duhu antiknog ekskluzivizma polovine 18. st. crta palaču tako da u pravilu izostavlja srednjovjekovne dodatke, crtajući žive građevine u gradu kao antičke ruševine (primjerice: krstionica i katedrala kao Mali hram i Mauzolej). Briga za antiknu baštinu dominirat će sve do polovine 19. stoljeća, kad će početi postupno prodirati romantične koncepcije revalorizacije srednjovjekovne arhitekture, što će se pak na drugi način odraziti na stanje kulturne baštine na hrvatskoj obali Jadrana.

Kratkotrajna francuska vladavina Dalmacijom početkom 19. st. nije bitno utjecala na odnos prema kulturnoj baštini u prostoru. Poznat nam je Marmontov plan čišćenja Dioklecijanove palače, kao najstarije jezgre Splita, od svih naknadnih dodataka, koji se na sreću nije ostvario osim u dijelu uklanjanja zapadnih renesansno-baroknih utvrda.

Splitska situacija u prvoj polovini 19. stoljeća tipična je za cijelu istočnu obalu Jadrana. Srednjovjekovne građevne strukture još nisu zanimljive istraživačima pa se i ne čuvaju, osim onih građevina koje same po sebi imaju visoku simboličku vrijednost. Tu crkvene građevine nadmašuju one civilnih obilježja. Primjer rušenja sklopa kasnogotičkih građevina na Narodnom trgu u Splitu 1821. god., gdje je tek općinska loža u svojem prizemnom dijelu ostala pošteđena ili pak predromaničkog zvonika splitske krstionice, vjerno oslikava duh vre-

mena. Čak je i najpoznatiji dalmatinski konzervator prve polovine stoljeća, splitski arhitekt Vicko Andrić u velikim dilemama između poštivanja i ljubavi prema antičkoj arhitekturi sa željom da je oslobodi od kasnijih dodataka i spoznaje da je stvarnost srednjovjekovne arhitekture u Splitu dovoljno jaka da ju je nemoguće ukloniti. Njegove konceptualne nedoumice u odnosu na zvonik katedrale više su nego očite.

Polovina 19. stoljeća donosi ključnu promjenu u teoriju i praksu zaštite spomenika duž gotovo cijele jadranske obale. Austrijska Centralna komisija za istraživanje i njegu spomenika kulture utemeljena 1850. god. pokušaj je strogog središnjeg organiziranja brige za kulturnu baštinu u prostoru. Mreža područnih konzervatora penetrira duboko u teren stine da se ključne odluke donose u Beču. Naglašeno prevladavanje antiknih klasičnih vrijednosti polako odumire, a srednjovjekovne građevine polako ulaze u središte interesa. Iako će se nastaviti istraživanja i zaštitni radovi na antičkim arheološkim nalazištima, poput onih u Saloni ili Naroni i u drugoj polovini stoljeća, kraj će stoljeća obilježiti narasli interes za nacionalnu srednjovjekovnu arheologiju čiji će rezultati snažno podupirati razvitak nacionalne svijesti i biti jedan od temelja u stvaranju moderne hrvatske nacije.

Konceptija romantičnog restauriranja srednjovjekovnih građevina, koja je ponikla u Francuskoj polovinom 19. st., raširila se Europom a na hrvatsku je obalu Jadrana doprla preko Beča. Središnja je ličnost primjene tih ideja bio bečki arhitekt Alois Hauser koji je obnavljao istaknute crkvene i svjetovne građevine na našoj obali. Pod njegovim je vodstvom obnovljena unutrašnjost splitske katedrale i rekonstruiran njezin romanički zvonik, trogirski loža i zvonik hvarske katedrale, Knežev dvor i palača Sponza u Dubrovniku. U to se vrijeme obnavlja i šibenska katedrala. T. G. Jackson potiče izgradnju zvonika zadarske katedrale Sv. Stošije po uzoru na rapski zvonik, što se i ostvaruje. Dakle, konceptija rekonstrukcije i dozirane obnove u duhu romantizma dominantna je u drugoj polovini stoljeća.

Zanimljive su i karakteristične obnove najznačajnijih građevina civilne gradske vlasti u Splitu i Dubrovniku. Splitska komunalna loža jedina je kasnogotička građevina na Narodnom trgu u Splitu koja nije srušena 1821. god. (vjerojatno zahvaljujući svojoj simboličkoj vrijednosti). Ona je obnovljena potkraj 19. st. tako da su joj u duhu romantičnog restauratorstva izgrađeni prvi i drugi kat u oblicima koji nisu autentični, ali pokazuju način kako je u 19. st. spoznajom o gotičkim gradskim ložama zanišljan njihov idealni izgled u zadanim uvjetima splitskoga trga (horizontalni i djelimice vertikalni gabarit su poštivani). Dubrovačka vijećnica još je 1863. god. stajala u svojem kasnogotičkom izgledu, prislonjena uz Knežev dvor. Srušena je i zamijenjena novom neorenesansnom građevinom koja je nešto viša i dulja i koja je u načinu prostornog razmišljanja kraja stoljeća bolje odgovarala funkciji i renesansnom ambijentu Kneževa dvora i nedaške katedrale. Osim toga, povijesno gledano, Dubrovnik je volio cjelovite ambijente, stilski zatvorene i jedinstvene. Zar i katedrala nije promijenila orijentaciju i izgled tijekom svoje povijesti? Uostalom, urbano prestrukturiranje Dubrovnika nakon velikog potresa u 17. st. pokazuje sklonost toga grada prema određenim promjenama urbanog identiteta u skladu s duhom vremena koje nailazi.

Iz Zadra se kao iz administrativnog središta Dalmacije početkom 20. st. pod vodstvom Ćirila M. Ivekovića interveniralo na mnogim crkvenim i javnim povijesnim građevinama diljem obale. Međutim, te su intervencije već dobro nadvladale romantičarske težnje 19. stoljeća i bile su primjerenije novim idejama Aloisa Riegla i Maxa Dvořaka, s kojima je konzervatorska teorija ušla u fazu biološke zaštite. U nekim pak Ivekovićevim intervencijama, primjerice u Trogiru, još i sada se može nazrijeti neki od elemenata romantičarskog pristupa.

Ne smijemo zaboraviti da je na većem dijelu hrvatske obale Jadrana 19. stoljeće donijelo značajnu promjenu temeljne orijentacije. Venecijansko i specifično mediteransko okruženje, koje se stvaralo i trajalo gotovo pola tisućljeća, postupno je prelazilo na austrijsku srednjoeuropsku orijentaciju koja je pokušavala uspostaviti korektne odnose s Mediteranom, ali na svoj način. Umjesto poprečnih veza s drugom obalom Jadrana, uslijedile su uzdužne veze koje su radijalno iz središta u Beču, a indirektno i iz sjeverne Hrvatske utjecale na modifikacije u svim oblicima gospodarskog i kulturnog života. Austrijski pomak ili odmak trajao je cijelo stoljeće, i to u vremenu u kome se provodila revalorizacija baštine, u vremenu stvaranja modernih nacija i analogno tome oblikovanja moderne hrvatske nacije. I taj je proces nužno imao svojih odjeka kako u prostoru, tako i u odnosu na zaštitu kulturne baštine. Uzmimo tek mali primjer kao ilustraciju stanja. U susjednoj Italiji, kao i u većini europskih zemalja, zaštitu su spomenika vodili pretežito arhitekti konzervatori. Na našoj su obali te zadaće postupno preuzimali arheolozi i povjesničari umjetnosti slijedeći austrijske poticaje. Sve praktične posljedice toga procesa osjetit će se u Istri i Zadru tijekom dvadeset godina talijanske vlasti u prvoj polovini 20. stoljeća. Ovaj aspekt u povijesti zaštite spomenika kulture u Hrvatskoj nije dostatno istražen, da bi ga se moglo preciznije identificirati i ocijeniti.

Zaključak

Gradogradnja primorskih mjesta na hrvatskoj obali Jadrana u 19. stoljeću slijedi gospodarsku, prirodnu i prostornu logiku vremena. Razvedena obala stimulira razvijeni pomorski promet s lukama koje mogu primiti jedrenjake različitih tipova. Pojava parobroda i razvoj parobrodarstva utječu na promjenu izgleda i organizacije luka, što će potkraj 19. stoljeća uzrokovati bitne promjene u većini primorskih mjesta. Uzdužne parobrodarske veze s Trstom i Rijekom kao glavnim lukama srednjoeuropske orijentacije i važnosti usmjeravaju otvaranje lica gradova prema moru, rušenje ranijih barijera i pojavu novog tipa arhitekture koja oblikuje obalne fronte. Riva kao produkt 19. stoljeća i gradski trg kao središte srednjovjekovnih gradova počinju se boriti za urbani prioritet.

Povijesni gradovi sami odlučuju o razini simboličke vrijednosti pojedinih utvrdnih elemenata koji označavaju identitet njihovih urbanih struktura. Tako će se ponegdje očuvati kule, ulazne kule, lože, barbakani ili bastioni, no ne toliko u funkciji očuvanja kulturne baštine, koliko u funkciji očuvanja identiteta mjesta. Dubrovnik jedini čuva čitav srednjovjekovni

Split, zapadno krilo Prokurativa i stara česma, fotografija s početka 20. stoljeća
Split, west wing of Prokurative and the old fountain, photograph from the beginning of the 20th century

vjekovni fortifikacijski sustav kao tipičnu vlastitu oznaku prihvaćajući otežani i drugačiji razvitak grada u 19. i 20. stoljeću. Split pak Dioklecijanovu palaču kao organizam koji označava jezgru grada.

Sama zaštita spomenika kulture usmjerena je na pojedinačne građevine, crkve, samostane i palače, i to u pravcu njihova očuvanja i obnove. Tijekom cijeloga stoljeća provodi se određena purifikacija i čišćenje spomenika od kasnijih i nepoželjnih povijesnih slojeva, što često uključuje rekonstrukciju i dodavanje onoga što to vrijeme smatra prinjerenim vremenu nastanka spomenika. Istovremeno će izgradnja novih građevina u povijesnim jezgrama biti relativno neosjetljiva prema povijesnom ambijentu naprosto stoga što povijesni ambijent još tada nije bio spoznat kao vrijednost koju valja čuvati.

Devetnaesto je stoljeće na hrvatskoj obali Jadrana bilo ključna međufaza između prostornog razvitka u kome su dominirale mletačka mediteranska gradogradnja i lokalna tradicionalna seoska struktura a nacionalna i antikna tradicija bile pokrivene zemljom ili u ruševinama i ekspanzije 20. stoljeća u kome su turizam, industrija i promet bitno prestrukturirali odnos prirodnog i ljudskom rukom stvorenog krajolika. To je stoljeće u kome je na srednjoeuropski način modificiran mediteranski karakter Jadrana. Stoljeće koje je prepoznalo i očuvalo pretpostavke za ono što zovemo specifičnošću našeg urbanog i kulturnog prostora.

Literatura

D. Kečkemet: *Vicko Andrić, arhitekt i konzervator 1793–1866*, Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Split, Književni krug Split, Split, 1993.

T. Marasović: *Zaštita graditeljskog nasljeđa – povijesni pregled s izborom tekstova i dokumenata*, Društvo konzervatora Hrvatske, Sveučilište u Splitu, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb-Split, 1983.

S. Marković: *Ćiril Metod Iveković*, Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, Zagreb, 1992.

S. Piplović: *Graditeljstvo Trogira u 19. stoljeću*, Književni krug Split, Split, 1996.

M. Planić Lončarić: *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1980.

M. Prelog: *Poreč – grad i spomenici*, Savezni institut za zaštitu spomenika kulture, Beograd, 1957.

M. Prelog: *Dubrovnik*, »Radovi« Instituta za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1972, br. 1/2, str. 3–6 + prilozi.

M. Stagličić: *Graditeljstvo u Zadru 1868–1918*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, Zagreb, 1988.

B. Tadić: *Rovinj – razvoj naselja*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb, 1982.

Summary

Ivo Maroević

Urban building and the protection of monuments on the Croatian side of the Adriatic sea in the 19th century

The text concerns the time when, following a long period of Venetian and a short period of French control, our coastal area was governed by Austria. This period was marked by the wide-spread levelling of city walls, as a result of which the cities were opened up towards the sea. A number of representative palaces were built, and newly established waterfronts competed with mediaeval squares for the predominant position in the city. This process is easily visible in Poreč, Zadar or Split, though is somewhat different in Rovinj, Senj, Rab, Pag, Šibenik or Korčula. In Dubrovnik, however, the city walls remained intact. Large amounts of money were invested into the building of palaces in Rijeka, which subsequently enclosed the relatively small historical nucleus to the sea. In Pula, however, the contact between the historical city and the sea

is strictly monitored and limited due to the presence of a big military harbour.

When it comes to the protection of monuments, in the 18th and the first half of the 19th century concern was solely oriented towards ancient heritage. Change in this attitude occurred with the establishment of the Central Committee for the Research and Preservation of Monuments in Vienna in 1850. The growing interest in mediaeval monuments had an important role in the creation of the Croatian national awareness, and the modern Croatian nation. In the second half of the century the protection of monuments was dominated by the concept of reconstruction and limited restoration in the manner of romantism.